

er genoptrykt i værket. Der kan, som det også blev gjort her i tidsskriftet ved omtalen af første bind, rettes indvendinger mod denne metode. Men det skal tilføjes, at man derved sættes i stand til i en sjælden grad at følge Laurids Skaus gerning og personlige udvikling i sammenhæng. H. V. Gregersens teknik med de mange, vel doserede brevcitater i noterne, gør det yderligere indbydende at læse brevudgaven i sin helhed, og det er en sjældenhed ved et værk som dette.

Foruden med det nævnte brevregister har Gregersen forsynet værket med et sag- og et navnerregister, og han har udarbejdet en tidstavle over de begivenheder, der er omtalt i noterne. På denne måde har han gjort arbejdet let for den læser, der først og fremmest vil gennempløje værket for at lære Skau og hans tid at kende.

Med denne udgave har H. V. Gregersen afsluttet et stort og værdifuldt arbejde med at samle de kendte og en meget stor mængde hidtil utrykte og til dels ukendte Skau-breve. Med en enestående energi har han gennemgået arkiver og håndskriftssamlinger for at bringe brevene til veje, og man må beundre den indsigt og den utrættelighed, hvormed han har udarbejdet denne brevudgave.

Dermed har H. V. Gregersen hjulpet kommende forskere, der går i gang med emner fra de afgørende år for den sønderjyske danskhed. Men han har tillige gjort sig fortjent ved med udgaven at have givet Skau en bedre placering i den historiske sammenhæng, end han har haft siden P. Lauridsen i sit værk »Da Sønderjylland vågnede« bragte afsløringen af, at Christian Flor havde forfattet de taler, hvormed den unge Laurids Skau havde sin sensationelle, politiske debut.

H. P. Clausen

Sigurd Jensen: Levevilkår under besættelsen. Træk af den økonomiske udvikling i Danmark under den tyske besættelse 1940–45. (Gyldendal, 1971). 325 s.

Sigurd Jensens bog om besættelsestidens økonomiske og sociale forhold har man set frem til. Mange forhold under besættelsen bliver først fuldt ud forståelige, når de sættes ind i et økonomisk og socialt sammenhæng. Desværre skuffer bogen lidt på dette område, men måske er det blot tale om et uheldigt titelvalg. Som det er blevet fremhævet i flere avisanmeldelser, handler bogen ikke først og fremmest om de sociale og økonomiske forhold her i landet under besættelsen, men derimod om de dansk-tyske forhandlinger om økonomiske forhold, primært om de to landes eksport og import. Da Tysklands største interesse ved disse forhandlinger var at få så stor en mængde landbrugsvarer fra Danmark som muligt, kommer landbrugets problemer til at spille en stor, måske for stor rolle, i bogen. Et andet tysk hovedsynspunkt i forhandlingerne var, at Danmark så vidt muligt skulle forsynes med de varer, der var nødvendige for at holde de vigtigste grene af det danske erhvervsliv i gang; ellers ville den danske eksport til Tyskland falde. Sigurd Jensen understreger, at flere af de ledende tyske forhandlere, deriblandt den tyske hovedforhandler i regeringsudvalget, dr. Walter, indtog en positiv holdning over for Danmarks økonomiske problemer. Med deres betydelige administrative og økonomiske viden kunne de tyske forhandlere se, hvor stort et udbytte, der med rimelighed kunne tages fra Danmark. Resultatet blev, at Danmark økonomisk ikke blev nær så hårdt ramt af den tyske besættelse som Norge og Belgien. En undersøgelse, fore-

taget af den tyske rigsbankdirektør i foråret 1944, viste således, at Danmark indtil da havde ydet ca. 22 % af den årlige nationalindkomst, mens Belgien og Norge havde måttet betale henholdsvis 52 % og 67 %.

For det mere begrænsede emne, Sigurd Jensen har behandlet, er bogen et interessant og værdifuldt arbejde. Hovedvægten i bogen ligger på besættelsens to første år, hvor Sigurd Jensen viser, at det første års tid var en vanskelig periode med betydelige prisstigninger på såvel import- som eksportvarer med deraf følgende inflation. Da arbejderne lønninger ikke fulgte med prisstigningerne, og da der herskede en udbredt arbejdsløshed, var kårerne for arbejderne ikke gode. Situationen blev dog stabiliseret i løbet af 1941. Stigningerne i priserne blev standset, idet først de tyske eksportpriser i foråret 1941 blev låst fast, og dernæst blev der i sommeren samme år underskrevet en dansk-tysk aftale om, at de danske eksportpriser på landbrugsvarer skulle være uforandret i et år. Arbejdsløsheden var desuden faldende, og arbejderne fik delvis kompensering for de stedfundne prisstigninger.

I behandlingen af besættelsens første år savner man en nærmere omtale af forhandlingerne omkring told- og møntunionen. Dette navnlig på grund af det sigte, forfatteren har givet bogen, men også fordi der jævnligt refereres til denne. Sigurd Jensen skriver i forordet, at han har søgt at undgå at komme ind på områder, der bliver behandlet af andre historikere inden for Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie. Senere fremgår det, at Henrik S. Nissen vil behandle told- og møntunionsspørgsmålet, men det ville nok have været naturligt, om Sigurd Jensen havde taget det op, når han i øvrigt beskæftiger sig så meget

med de dansk-tyske forhandlinger om økonomiske problemer.

De mere stabile forhold, man var nået frem til i 1941, holdt sig frem til 1944. Men da begyndte den tyske eksport til Danmark at aftage, hvilket naturligvis skabte vanskeligheder for det danske erhvervsliv, ikke mindst industrien. Arbejdsløsheden var stigende. På den anden side var der penigerigelighed og inflatoriske tendenser. De civile tyske myndigheder var ikke længere i stand til at bremse værne-magtens pengeforbrug. Rent galt blev den økonomiske situation i Danmark naturligvis i besættelsens sidste måneder.

Under de dansk-tyske forhandlinger om tilførslerne til Danmark kunne der fra tysk side ofte kun tilbydes ret beskedne ressourcer. Et interessant problem er, om dette skete bevidst, fordi tyskerne så i stedet kunne slutte sær aftaler med enkelte danske virksomheder om fremstilling af varer til Tyskland og stille råmaterialer til rådighed hertil. Blandt de danske forhandlere anså man det ikke for usandsynligt, at der fra tysk side blev ført en sådan taktik.

Behandlingen af forholdene efter 1941 virker vel summariske i bogen, og man får ikke noget klart og udtømmende billede af erhvervsorganisationernes rolle i den danske økonomi under besættelsen. En mangel som nok kunne have været afhjulpet gennem en større udnyttelse af erhvervsorganisationernes arkiver. Uanset dette har bogen imidlertid bragt megen ny viden frem om forholdene under besættelsen, og den har bragt det generelle underlag for specialstudier, som forfatteren naturligt nok ikke har kunnet gennemføre til brug for den almene beskrivelse.

Christian R. Jansen